

Софија КАЛЕЗИЋ-ЂУРИЧКОВИЋ*

ПОЕТИЧКА НАЧЕЛА ДАНИЛА КИША

Сажетак: Данило Киш (1935–1989) је значајан сљедбеник свјетске литерарне традиције и аутор који је иновацијама на стилском и мотивском плану обогати јужнословенску књижевност. Образован у јудејско-хришћанском духу, зналац *Библије*, *Корана* и *дудизма*, створио је литературу која у себи сублимира цивилизацијске симболе. Смјелост у поигравању уобичајним значењима, познатим митовима и легендама, инвентивно изокретање духовне традиције човјечанства, ствара од његовог текста оригиналан књижевни колаж. Питања смисла живота и човјековог опстанка, љубав и смрт, друштвене и идеолошке силе које се на њега обрушавају, постају доминантни извори пишчеве наратије. Кишова умјетност се базира на проживљеним догађајима и појединостима преузетим из историје и филозофије, па је у његовим аутобиографским прозама препознатљиво пишчево како лично, тако и национално искуство.

Данило Киш је преминуо у Паризу 1989. године и сахрањен је по православном обреду. Постхумно публикована издања његових проза представљају: *Животи, лијетератури* (есеји, разговори, дио рукописне заоставштине; Сарајево, 1990), *Горки палати искуства* (интервјуи, Сарајево, 1990) и *Песме и џрејеве* (Београд, 1991). Његов *Породични циклус* (1993) садржи три остварења аутобиографског карактера: *Ране јаде*, *Башићу*, *Џејео* и *Пешичаник*. Његова недовршена књига прича *Лауиша* и *ожиљци* издата је 1994. године у Београду, а текстови из заоставштине *Складнишће* појавили су се 1995. године, шездесетогодишњици Кишовог рођења. *Сабрана дела Данила Киша* објављена су 1995. године у четрнаест томова и преведена су на све значајније свјетске језике. У споменутих остварењима манифестују се основна стваралачка и поетичка начела овог несвакидашњег аутора црногорско-јеврејског поријекла. Киш спада у ријетке списатеље код којих равноправно књижевном стварању, односно нивоу *имплицитне* поетике, наилазимо на тумачења која припадају равни његове *експлицитне* или теоријске поетике.

Кључне ријечи: *поетика*, *стваралаштво*, *умјетност*, *креативност*, *искуство*, *начела*

* Др Софија Калезић-Ђуричковић, Факултет за црногорски језик и књижевност, Цетиње

Када је ријеч о појединим поетичким полазиштима Данила Киша, тумачење савремене умјетности подразумијева расвјетљавање духовног, психолошког и социјалног хоризонта епохе и општег контекста у којем се оваплотила ауторска стваралачка појава, а у овом случају је да-ту „предисторију”, за комплетно разумијевање његове личности и дјела, неопходно сублимирати. Већ елементарни биографски подаци који говоре о томе да је овај престижни писац рођен 1935. године, од оца Едуарда Киша, мађарског Јеврејина и мајке Милице Драгићевић, Црногорке — довољно говоре о необичности његовог поријекла. Презиме његовог оца било је Кон, али га је усљед општег страха од семитизма дискретно модификовао, преузимајући његову мађарску варијанту, тако да је у крштеници сâмог писца било написано његово прво име — Даниел Кон.

До средине Другог свјетског рата Киш је живио са родитељима у Новом Саду; затим прелази у очев родни крај у Мађарској, гдје завршава основну школу и два разреда гимназије. Након одвођења оца у Аушвиц 1944. године, са остатком породице одсељен је на Цетиње, гдје је живио до краја школовања. На Филозофски факултет у Београду Киш се уписује 1958. године, гдје је био први студент који је дипломирао на Катедри за општу књижевност. Његови почетни радови публиковани су у доба његовог живота на Цетињу, у књижевним часописима „Омладински покрет” и „Сусрети” — *Ојрошијај с мајком*, *Сјуџра*, *Одјек из дејинињ-сџива*, *Сусреј с мајком у јесен*, *Црвени дик* и други. Као студент, објављивао је пјесме, есеје, приповијетке и преводе са руског, француског и мађарског језика, највише у „Видицима”, у чијем је уредништву и сам био три године (1957–1960).

Његова прва објављена књига 1962. године у једном тому садржи почетна два романа — *Псалм 44* и *Мансарду*. Роман *Башџа, њејео*, настао за вријеме боравка у Стразбуру, гдје је радио као лектор за српскохрватски језик од 1962. до 1964. године, објављен је 1965. године у Београду. У то доба Киш преводи остварења Лотреамона, Верлена, Ендре Адија и Кеноове *Сџилске вејде*. Књига прича *Рани јаги*, која представља зачетно дјело *Породичној циклуса*, публикована је 1970. године у Београду. Роман *Пешчаник*, објављен 1972. године добио је НИН-ову награду (коју је неколико година касније вратио), да би исте године изашла његова збирка есеја под називом *По-еџика*. Као лектор за српскохрватски језик Киш је радио на универзитету у Бордоу 1974. године, када је издата друга књига збирке *По-еџика* (интервјуи). Године 1976. у Београду и Загребу угледаће свјетло дана *Гробница за Бориса Давидовича*, коју представљају седам поглавља заједничке породичне повијести. Кра-

јем године почели су напади на књигу, који су трајали мјесецима, наводно због плагијата. О јавном литерарном прогону једног од најпризнатијих имена јужнословенске књижевне сцене и пишчевом бритком одговору, један од најобјективнијих судова изложио је Предраг Палавестра:

„Споља гледано, сукоб је имао одлике књижевног неслагања, али је у себи носио врло оштре политичке и идеолошке конотације... Праву политичку позадину сукоба нису откривали све док, пред крај живота, Киш није објавио да је хладна кошава против њега кренула из партијских кругова, који су у његовом „антистаљинизму” видели „антисоцијализам” и то оценили као оштру критику комунизма. Начин на који је Киш одговорио на прве нападе, показао је да је он био свестан да га критика бољшевичке партије води у сукоб са партијском политиком. Иако је дотад у Југославији био и признат и награђиван, цењен као „књижевни принц” у своме нараштају, прихватио је позицију писца кога оспоравају и прогоне. Знао је да тиме на другој страни добија више него што губи у рату са онима који су културну јавност држали под контролом партијске државе” (Палавестра 2008: 607–608).

Као поткрепљење споменутој тврдњи може послужити и исказ самог писца: „Добивши миг са врха, партијски су се пси окомили на књигу и њеног аутора, наивно верујући да ће ствар бити ефикаснија ако оптужбе преместе на књижевно-теоријски план, јер ће тиме још и прикрити налогодавце и политичку позадину афере” (Киш 1997: 279).

Након краћих одговора у штампи, 1977. године, Киш је написао *Час анаџомије*, есејистичко-полемички спис којим је на луцидан начин одговорио на питања каква представљају моћ идеологије, положај критике, индивидуална и национална свијест, јеврејство и семитизам. Феномен јеврејства аутор је везао за проблем идентитета, чиме је донекле отворио неразјашњено питање властитог вјерског и националног опредјељења. Још интензивније Киш је писао о проблему национализма, који је након пада комунизма разгорио бројне „ниске страсти” у једној мултиетничкој и вишерелигијској заједници, каква је била Југославија. ДETERМИНИСАН МРЕЖОМ властитог поријекла, крвних веза, матерњег језика и културолошког наслеђа, Киш је био на страни прогоњених, приближавајући јавности положај Јевреја као жртава у нацистичким логорима и побуњеника у затвореном свијету комунизма. Начело опстанка књижевности у сваком тоталитарном поретку аутор је дефинисао као „чудесни оптимизам”, а његов литерарни ангажман представља зачетак критичке књижевности, каква се у том времену рађала под комунистичком пресијом у Источној Европи.

Од јесени 1979. године Киш је живио у Паризу и четири године радио као лектор на Универзитету у Лилу. За цјелокупни књижевни рад добио је француску књижевну награду *Grand aigle d'or de la ville de Nice*. Године 1983. објављена су *Сабрана дела Данила Киша* у десет томова у Београду и Загребу. За збирку приповиједака *Енциклопедија мртвих* (1983) добио је Андрићеву, а двије године касније награду „Скендер Куленовић”. *Изабрана дела* у седам књига публикована су у Београду и Сарајеву. Године 1988. изабран је за дописног члана САНУ и добио је двије значајне међународне награде — у Италији *Premio de Trevere* и Њемачкој *Preis des Literaturmagazines*, а наредне године амерички ПЕН додијелио му је *Bruno Schulz Price*.

Данило Киш представља ријетко књижевно име код којег су сва три потенцијална поетичка нивоа књижевног текста — *имплицитни*, *експлицитни* и *теоријски*, равноправно заступљени у стваралаштву. Пишчева свијест о властитом тексту, према његовом мишљењу, превазилази судове књижевне критике: „Ја мислим”, писао је овај књижевник у остварењу *Ното поетисис*, „да је писац исто толико свестан система свога дела колико и критичар, као што је био у стању да га сачини, исто толико је у стању и да га рашчини као било који критичар или можда још и боље, и они заједно — писац, критичар и читалац — и не треба ништа друго да чине него да реконструишу, свако на свој начин, систем једног дела, како би рекао Барт, а не његову поруку. Не видим зашто би писац био у томе мање равноправан саучесник” (Киш 1990: 221).

Према овако конципираном схватању овај рецептивни „троугао” бави се истим феноменима различитих опсервативних и креативних визура, реконструишући спољашњу и унутрашњу структуру литерарног текста. Своја разматрања разноврсних поетичких тема Киш је објавио на почецима свог књижевног ангажмана у књизи *По-еџика*, публикованом у издању београдског „Нолита”, 1972. године. У есејима сабраним у овом дјелу постављају се питања поетичке природе, као и она која читаоца уводе у појам етике. Такође, потенциран је непосредан однос између појмова *поетика* и *еџика*, од којих први термин на грчком језику означава глагол — *прављење* или *стварање*, а други — *дјеловање у оквирима моралних норми*. Тако читалац долази до закључка да основни поетички проблем умјетничког текста стоји у једнакости са проблемом личног и друштвеног морала. Систем моделовања и вредновања једног књижевног дјела, мора бити у уској спрези са појмовима поштења или истинитости.

У односу на властите литерарне склоности, сâм аутор је оставио податак да је од мајке наслиједио склоност ка приповједачкој мјешавини факата и легенде, а од оца патетику и иронију: „Међу мојим прецима са мајчине стране налази се један легендарни црногорски јунак, који ће се описменити у својој педесетој години и слави свога мача додати славу пера”, писао је Киш. „За мој однос према књижевности није без значаја чињеница да је мој отац био писац међународног реда вожње: то је читаво космополитско и књижевно наслеђе. Моја мајка је читала романи до своје двадесете године, када је схватила, не без жаљења, да су романи „измишљотина” и одбацила их једном заувек. Та њена аверзија према „пустим измишљотинама” присутна је латентно и у мени. Године 1947. посредством Црвеног крста репатрирани смо на Цетиње, где је живео мој ујак” (Киш 2005: 7).

Кишов ујак — Ристо Драгићевић био је познати историчар, биограф и коментатор Његоша, а његова раскошна библиотека, према ријечима сâмог писца, посијаће у њему „семе опасне радозналости”. Двијема великим религијама које су условиле како животна начела, тако и тематско-мотивске кругове проза Данила Киша, прије доласка на Цетиње, придружила се и трећа — католичанство. Тако се може рећи да су писца истовремено обликовале епска традиција српских и црногорских јуначких пјесама и средњоевропска литература, чији је изданак представљала барокна и декадентна мађарска поезија.

Према схватању изложеном у дјелу *По-еџика*, морамо бити свјесни да је фантазија сестра лажи и да је стога опасна: „Ако се ово има на уму... потребно је да писац произвољним ткањима фантазије стави јасна ограничења да се, дакле, држи оног основног аристотеловског принципа о могућем и вероватном, да своју књижевну уобразиљу, тај опасни инструмент лажи, користи с пуном моралном одговорношћу. И опет се враћам на Аристотела: „песништво” је истинитија и озбиљнија ствар од историографије, и ја сам хтео да нагласим да писац мора бити свестан одговорности која из једног таквог става произилази. То је све. Остало су само консеквенце тог и таквог виђења песништва: документарни приступ, радне припреме, изучавање материје итд.” (Киш 1990: 295)

При критичком освјетљавању остварења *Башиша*, *Њејео*, Јован Делић истиче двије приповједне ситуације којима се овај аутор служи: лирску усмјереност на унутрашње свјетове јунака и другу, оријентисану на ствари и предметне појаве. Овај други дискурс, према његовом мишљењу, близак је искуству француског *новог романа*, али за разлику од њега, ствари и предметности овдје су дате у функцији карактеризације

лика, ројења асоцијација или добијају симболички значај (Делић 2001: 27). Преко снова, путоказа и холограма, дјечак настоји да докучи и демистификује појаве у свом окружењу и самом себи, бјежећи у имагинативни свијет, који разграђује до препознатљивих симбола.

Породични циклус — *Рани јаги, Башџа, њејео и Пешчаник* споменути мотивима и проблемским круговима издавају се у цјелокупном Кишовом опусу, представљајући заокружену цјелину, која сублимира све важне одлике Кишовог стила. Снажна лиричност прерашће у метафизику, а аналитичност — у представе ирационалног и фантазмагоријског карактера. О поступку примијењеном у *Пешчанику*, Данило Киш је написао: „У *Пешчанику*, где прелазим на треће лице једнине, чим се исповедни тон губи, морао сам да се послужим другим књижевним поступцима (објективном сликом, лажним белешкама и „документом“), како бих уверио читаоца, поново, да то што чита нису фантазми и измишљотине, него пре свега истина, и не само уметничка истина... У *Пешчанику* су у великој мери коришћени визуелни, филмски и сликарски приступи, али нисам тај који би се усудио да правим сценарио по било којој својој књизи” (Киш 1990: 316–317). У својим прозама Киш је користио поступке монтаже, полифоније и контрапункта, који су специфични и за такване некњижевне умјетности као што су филм, сликарство или музика.

У домену теоријске мисли о литератури, овај писац је посебно издвајао руске формалисте и њихово мишљење да је главни јунак књижевног дјела заправо поступак којим је оно исприповиједано. По овако конципираном схватању, свјестан властите одговорности — писац мора да трага за формама литерарног израза које му омогућавају да тежи истини испољеној изван сфере утилитарног схватања „умјетности ради умјетности”. Ова три дјела тзв. породичног циклуса чине парадигму моћне и онеобичајене историје људског рода, профилисане кроз ново схватање и реализацију литературе. Поседна елегична мекоћа и тиха врста сјете преплављују његове аутобиографске, поетски уобличене прозе.

Једна од основних тема његове *Енциклопедије мртвих*, у којој је достигао врхунац свог умјетничког изражавања, јесте уникатност људске душе, која представља извор бесмртности. Безвременост душевног живота доказ је да се душа не може поништити, те да и када је човјек тјелесно мртав сваки дио духовног искуства је жив и убиљежен у свемирски компјутер. Сама историја „књиге мртвих” сума је људских живота, свеукупност значајних и безначајних догађаја, а сваки глобални феномен повезан је са личном судбином. Према њему, сваки људски живот резултат је непоновљивог сплета околности, због чега је свако људско

биће уникатна вриједност. У еволуцији људског рода никада се ниједна појединост дословице не понавља; *Енциклопедија мртвих* оваплоћење је једног од облика бесмртности, као јединствени доказ њиховог васкресења. Тако посматрана, она је налик Тибетанској књизи мртвих, Кабали или житијима светаца, а у хронологији животних чињеница не прави се хијерархија догађаја по важности, будући да су сви подједнако значајни.

У истоименој причи, по којој дјело носи назив, аутор је примијенио тезу о људској судбини као теми енциклопедистике, будући да се читав један живот може сублимирати као енциклопедијска јединица. Притом наводи податак да је мормонска секта из Солт Лејк Ситија (Држава Јута у Америци), направила специфичну архиву, у чијем се регистру чувају подаци о неколико милијарди живих и преминулих људи. Ова тајанствена база података, између осталог, служи и вјеровању мормона да генеалогичка представља један од најважнијих елемената религије и да сваки припадник ове секте има могућност да се врати у прошлост, користећи сопствено генеалогичко стабло. Поводом ове књиге Киш је говорио, испољавајући властите инспиративне покретаче и утиске: „То је књига о љубави и смрти, и усудио бих се да кажем да се пажљивим читањем може открити да су Ерос и Танатос, као теме које се провлаче кроз све моје књиге, овде дошли до неког пунијег израза... Начин на који описујем намере оних који су написали ту *Енциклопедију мртвих* исто тако показује мој списатељски идеал. Узети ситне податке из живота и радити тако да то постане митска, вечна књига, открити испод малог броја речи неизмерну и скривену реалност... Та алегорична димензија понекад ми се чини тако видљивом” (Киш 1997: 238).

Отац и мајка, као и несвакидашњи културолошки контекст у којем је поникао, остаће лајтмотив Кишове меланхолично интониране прозе. Већ у *Раним јадима* сусријећемо се са ситуацијом у којој дјечак Анди покушава да „заброји” смрт, да је побдиједи игром или да је демонтира у моменту када открива како неумољиво куца на врата, крећући се у правцу извјесности и коначности. Између раскошних снова, боја и мириса у башти лебди опор мирис пепела, који свједочи о пролазности свега. И онда када је смрт најудаљенија, препознајемо јој слијепо мачје око и њене ситне, дјечје кораке који се приближавају. Она је та која представља свемогући подстицај, која буди и уобличава, уоквирује слику живота. Са друге стране, откриће сопствене коначности гледано из дјечје перспективе, смјештено у контекст болног одрастања, има привлачну физиономију; смрт успоставља својеврсну естетику, реализујући се у вјечитој равнотежи Ероса и Танатоса.

Дјело *Рани јаги* (1970) објављено је четири године након публикавања Кишовог остварења *Башија, њеце* (1966), и поред тога што оно заправо стоји на почетку Кишове породичне трилогије. *Ране јаге* чини низ од деветнаест прозних цјелина различите дужине, окупљених око заједничке осе — дјечака Андреаса Сама. За новелу је карактеристично постојање вертикале око које ће се ауторска нарација циклизирати — у *Раним јагима* тај стожер или заједничка оса је главни јунак, пишчев алтерего и његова породица. Поднаслов — *За децу и осейљиве* јесте цитат француског пјесника Макса Жакоба, претече надреализма. Овај стих који Киш уводи на почетку свог дјела, исказује пишчев однос према њему. Наиме, из самог поднаслоа може се закључити да је *Ране јаге* он намијенио и одраслој, али и млађој читалачкој публици, међутим — независно од узраста, ова књига је првенствено намијењена реципијентима специфично изграђеног сензибилитета и укуса. Када је ријеч о доминантним тематским матрицама у Кишовој прози, тема *смрти* може се издвојити као најприсутнија у свим његовим дјелима, било да је дата као историјска или као метафизичка чињеница. Друга надређена тема Кишовог прозног стваралаштва јесте умјетност, односно књижевност. У причи „Из баршунастог албума” препознајемо параболу о мајстору и ученику, док је у завршном остварењу циклуса „Еолска харфа” обрађена параболу о умјетности и језику којим се она служи.

Насловом овог дјела Киш алудира на јаде дјетињства, који нас муче током одрастања и који цијелог живота остају потиснути. Оно што покреће повратак меланхоличних сјећања из најранијег животног доба Андреаса Сама су мириси, који како у животу јунака, тако и у симболици дјела играју важну улогу, јер су управо они значајни покретачи осјећања из прошлости и њиховог разбуктавања. Киш нам кроз јунака Сама и његов доживљај омогућава да откријемо чињеницу да ни слика, ни предмет, ни нека конкретна личност, не могу подстакнути сјећања као што то могу учинити мириси — он ће осјећати мирис кестења, иако тог дрвета у улици његовог дјетињства више нема. Дјело *Рани јаги* унеколико је формирано на нивоу поређења живота који се тренутно одвија и вјештачке формације живота усмјерене ка прошлости. Конфликт *ишло* — *садашње* гради јединство личности главног јунака — у жељи да допре до суштине прошлости, уочава се дисперзивни портрет његове психе.

„Разумијевање појма истине у Кишовој поезици можемо повезати са тумачењем појма интертекстуалности, које упућује на проблеме цитатности, монтаже, докумената као текста”, у књизи *Поейички облици пи-*

ше Синиша Јелушић. „Један од средишњих елемената постмодеризма била би општа владавина цитата, упућивање на друга документа, која се могу схватити као големо складиште података у кибернетичкој ери. Ово нужно подразумијева тумачење имплицитно присутних односа међу умјетностима (интертекстуалности) у структури Кишовог књижевног текста, што јесте свакако једна од најзначајнијих тема неопходних за разумијевање његовог сложеног књижевног умијећа. За уводно размисљање односа међу умјетностима у поетици Данила Киша, вишеструко је индикативно поређење књижевности и музике” (Јелушић 2002: 122).

И поред тога што је књига инспирисана аутобиографским елементима, Данило Киш је доста простора оставио симболици, те кроз њу одсликава исконска осјећања која га прожимају. Као главни мотив у овој књизи издваја се архетип иницијације који је присутан у *Раним јадима*. Новела „Улица дивљих кестенова” нас уводи у процес иницијације главног јунака. Андреас Сам, сада већ одрастао човјек, након много година тражи Улицу дивљих кестенова у којој је одрастао. Мотив кестенова симбол је опште пролазности, како човјека, тако и свега што га окружује. Када након дуге потраге пронађе улицу у којој је живио, он схвата да је живот пролазан, као и дрво кестена: дрво су уништили рат, људи и вријеме, баш као и улицу и кућу у којој је живио; њих више нема у стварности, већ само у сјећању.

Процес иницијације сријеће се и у осталим причама које представљају епизоде из дјетињства Андреаса Сама. Такође се сусријећемо са мотивом искушења и испитивања снаге, како физичке тако и психичке. Архетип иницијације код главног јунака умјетнички је реализован кроз његово одрастање. Вративши се поново у Улицу дивљих кестенова, Сам се присјећа слика из дјечачког доба. Усамљени појединац, немоћан пред друштвеним силама и опасностима савременог свијета, нагонски, несвјесно, окреће се заборављеним симболима цјеловитости и јединства. Рани јади, које је проживио у младости, били су дио његовог сазријевања и формирања личности, а сада су само успомене.

Свијет који Киш описује јесте суров свијет, будући да Андреас Сам представља дијете чије је одрастање протекло у амбијенту великим дијелом лишеном маште. За разлику од његових вршњака који су слободно вријеме проводили напољу у игри — он не само да је себе лишио дружења, већ не успијева да се снађе ни у спољашњем свијету. У животу овог јунака све је подвргнуо машти и поред тога што се она нарушавала реалним приликама које су га окруживале — наглашена имагинативност дјечака уједно представља и његов бијег од стварности. Свијет сурово-

сти Киш ће још интензивније и потпуније обрадити у дјелу *Башија, ње-џео*, док *Рани јаги* говоре о одрастању дјечака отворених чула и богате маште, у чијем залеђу бијесни Други свјетски рат. Овакве прилике учиниће да се он веома рано растане са дјетињством и опкољен суровим околностима одрасте раније него што је требало. Рано одрастање је управо један од разлога његове потраге за прошлим — јади Андреаса Сама јесу његово изгубљено и заувјек нестало дјетињство.

Дјело *Рани јаги* се, проблемским круговима, генезом стваралачког поступка, третирањем приповједних лица, наративних нивоа и времена приповиједања, издваја у цјелокупном Кишовом опусу, представљајући заокружену цјелину, која сублимира све важне одлике пишевог стила и поступка. Путем новог схватања и реализације литературе, снажна личност прераста у метафизику, а аналитичност — у представе ирационалног и фантазмагоричног карактера. Тиме се постиже посебан ефекат елегичне мекоће и тихе сјете, који преплављује његове аутобиографске, поетски уобличене прозе.

Након ужасних патњи током Другог свјетског рата и вандалског убиства оца у Аушвицу, рекло би се да за будућег писца настају мирнији дани дјетињства, али само накратко. У његовој шеснаестој години му умре и мајка и, по тврђењу Данила Киша, њена смрт представља моменат у којем он занемарује питање неуобичајног укрштања различитих религија, лоза и гена у његовом поријеклу и постаје атеиста: „После смрти моје мајке и после оне три или четири године њене патње ја више не верујем у Бога. Овако сам то формулисао: ако неко као што је моја мајка мора да пати толико много и толико дуго, то је доказ да Бога нема... Немам деце и ова чудна раса угасиће се са мном” (Киш 2005: 9).

Кишова умјетност темељи се на проживљеним догађајима и вјешто одабраним појединостима преузетим из историје, етнологије и филозофије, па је од првог сусрета са аутобиографским прозама препознатљиво ауторско лично и национално искуство. И поред живљења у доба комунистичке владавине, он се налазио на детерминисаној линији између својих јудејско-православних гена и осјећања дубоке саживљености са вишевијековним патњама јеврејског народа. Према схватању испољеном у свим његовим остварењима, човјек је креатор историјских догађаја, те је аутору страно разумијевање пирамидално успостављених друштвених хијерархија. Човјек и људска духовност представљају центар универзума, његову прву и крајњу тачку, па се такав поредак уједно схвата и као вид његове структурне условљености.

„Кишова књижевна игра одузима дах”, о наративном поступку овог аутора пише Соња Томовић-Шундић. „Смјелост у поигравању уобичајеним значењима, историјским догађајима и личностима, познатим митовима и легендама, инвентивно изокретање духовне традиције културног насљеђа човјечанства — готово да збуњује, учинивши од његовог текста оригиналан архитектонски колаж састављен од разнородних елемената. Непосредан доживљај људске судбине, питање смисла и краја људског живота и трајања у времену, љубав и смрт, животне, друштвене и идеолошке силе које се обрушавају на то крхко биће — постаће важни извор пишчевог надахнућа” (Томовић-Шундић 2007: 97).

Однос према љубави и смрти представља опсесивни тематско-мотивски спектар остварења овог писца, па је ауторка на успио начин демонстрирала начин на који он функционише у контексту приповједне и доживљајне тачке гледишта. Идејни аспекти и поруке Кишовог дјела у његовој прози сублимирају уједначавање у чину смрти које превазилази социјалне, расне, психолошке и остале разлике јер је, према његовом мишљењу, једнакост могућа само на платформи трансценденталне и метафизичке једнакости, која би важила за све људе без разлике.

Начела Кишове имплицитне поетике могуће је сагледати и путем поступака ироничног лиризма, цитатности, документарности, интермедијалности и дијалога са митом, које је он упражњавао у својој прози. Овај писац је настојао да из својих остварења одстрани сентименталност, патетику и идеализам. Цитатност представља важну тенденцију његовог прозног стварања, чиме се ствара илузија да је све што је написано документовано, због чега у структуру своје књиге уводи разгледнице, фотографије и писма. Документа која уноси јесу важни структурни елементи његовог наративног поступка, који могу помоћи у реконструкцији појединих карактера и личности, али и саме прошлости, која заузима значајно мјесто како у животима јунака његове прозе, тако и самог писца. Интермедијалност као важан елемент најчешће се манифестује кроз уношење филмске технике кадрирања хладног и објективног ока камере. Јунаци проза Данила Киша носе гилгамешовски терет на својим нејаким плећима — они се уједно боре против смрти и трагају за бесмртношћу.

ЛИТЕРАТУРА

Примарна:

- [1] Киш, Данило (1972): *По-ешика*, Нолит, Београд.
- [2] Киш, Данило (1990): *Горки њалоі искусиџа*, БИГЗ — СКЗ — Народна књига, Београд.
- [3] Киш, Данило (1990): *Живоиј, лиџераџура*, Свјетлост, Сарајево.
- [4] Киш, Данило (1990): *Рани јади*, Изабрана дела, БИГЗ, Београд.
- [5] Киш, Данило (1990): *Енциклопедија мрџивих*, Изабрана дела, БИГЗ, Београд.
- [6] Киш, Данило (1990): *Ното роетисис*, Свјетлост, Сарајево.
- [7] Киш, Данило (1995): *Час анаџомије*, Сабрана дела, БИГЗ, Београд.

Секундарна:

- [8] Делић, Јован (2001): *Кроз ѡрозу Данила Киша*, Просвета, Београд.
- [9] Јелушић, Синиша (2002): *Увод у Кишова ѡоеџичка начела*, у књизи истоименог аутора: *Поеџички облици (Књижевне сџудије и оџеди)*, ИТП „Змај”, Нови Сад.
- [10] *Арс — часоџис за књижевносџ, кулџуру и друџивена ѡџињања*, бр. 1–2 (2005), Црногорско друштво независних књижевника, Подгорица, Отворени културни форум, Цетиње.
- [11] Деретић, Јован (2007): *Исџорија срџске књижевносџи*, Sezam Book, Београд.
- [12] Томовић-Шундић, Соња (2007): у књизи истоимене ауторке: *Књижевно-анџроџолоџици ѡорџреџи*, ЦИД, Подгорица.
- [13] Палавестра, Предраг (2008): *Исџорија срџске књижевне криџиџке*, Матица српска, Нови Сад.
- [14] Петровић, Светозар (2009): *Наука о књижевносџи (изабрани сџиси)*, Службени гласник, Београд.

Sofija KALEZIC-DURICKOVIC

POETHIC OF DANILO KIŠ

Summary

Danilo Kis (1935–1989) was a significant follower of world literary tradition and an author who enriched South Slavic literature with innovations in style and motif plan. Educated in the Judeo-Christian culture, a connoisseur of the Bible, the Koran and Buddhism, he has created a literature which became a source of civilization symbols. Boldness in toying the usual meanings, known myths and legends, inventive scrambling of spiritual traditions of humanity, creates an original literary collage from his text. Questions about the meaning of life and human survival, love and death, social and ideological forces that are clamping down on him, become the dominant sources of the author's narrative. His art is based on the experienced events and details taken from history and philosophy, and in his autobiographical prose writer's personal, and national experience is recognizable.

Danilo Kis died in Paris in 1989 and was buried according to the Orthodox rite. His posthumously published editions from 1990 are: *Life, literature* (essays, interviews, part of the legacy of the manuscript; Sarajevo), *Bitter residue of experience* (interviews, published in the same city), and a year later *Songs and adaptations* (Belgrade, 1991). The book *Family*

Cycle (1993) contains three embodiments of autobiographical character: *Early Sorrows*, *Garden, ashes* and *Hourglass*. His unfinished story book *Lute and scars* issued in 1944 in Belgrade, and texts from legacy *Storage* appeared in 1995 on the sixtieth after Kiš's birth. *Collected Works of Danilo Kiš* were published in 1995 in fourteen volumes and have been translated into all major world languages. In these works are manifested creative and poetic basic principles of this extraordinary author of Montenegrin-Jewish origin. Kiš is one of the rare writers whose literary creation of equal or level of implicit poetics, we find interpretations that belong to the plane of its explicit or theoretical poetics.

Keywords: poetry, resourcefulness, art, creativity, experience, principles